Fragm. Flor. Geobot. Polonica 7: 271–276, 2000

Fomitopsis officinalis (Coriolaceae) w Polsce

JANUSZ ŁUSZCZYŃSKI

ŁUSZCZYŃSKI, J. 2000. *Fomitopsis officinalis* (Coriolaceae) in Poland. *Fragmenta Floristica et Geobotanica Polonica* 7: 271–276. Kraków. PL ISSN 1640–629X.

ABSTRACT: The paper contains distribution of actual and historical localities of *Fomitopsis officinalis* (Vill.: Fr.) Bond. & Sing. in Poland and its threat.

KEY WORDS: *Fomitopsis officinalis*, threatened fungi, Świnia Góra reserve, Świętokrzyski National Park, Chełmowa Góra reserve, Świętokrzyskie Mts, *Larix decidua*

J. Łuszczyński, Zakład Botaniki Instytutu Biologii Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Jana Kochanowskiego w Kielcach, ul. M. Konopnickiej 15, PL–25–406 Kielce, Polska

WSTĘP

Pozycja systematyczna *Fomitopsis officinalis* (Vill.: Fr.) Bond. & Sing. jest różnie ujmowana. Zaliczano go m.in. do rodzajów: *Agaricum, Agaricus, Boletus, Fomes*, *Fomitopsis, Laricifomes* i *Ungulina.* Gatunek ten pierwszy raz opisał francuski botanik VILLARS w 1789 r. pod nazwą *Boletus officinalis*, a następnie podawany był pod różnymi nazwami (BŁOŃSKI 1899). Do rodzaju *Polyporus* przeniósł go FRIES (1821) jako *Polyporus officinalis* (Vill.) Fr. KOTLABA i POUZAR (1957) wyłączyli go z rodzaju *Fomes* i utworzyli dla niego nowy monotypowy rodzaj *Laricifomes*, zaś DONK (1971) przeniósł ten gatunek do rodzaju *Agaricum* (Mich.) Maratti. 1822. To ujęcie zostało zaakceptowane m.in. przez KOTLABĘ (1984). Według RYVARDENA (1991) cytowany rodzaj *Agaricum* Adams, którego gatunkiem typowym jest *Polyporus officinalis* (Vill.): Fr., jest nieuprawnionym homonimem *Agaricus* L.: Fr. 1821; *Agaricum* jest tylko gramatyczną formą nazwy *Agaricus*. JÜLICH (1984) oraz MICHAEL i in. (1988) akceptują koncepcję KOTLABY i POUZARA (1957), zaliczając ten gatunek do rodzaju *Laricifomes*. Odmiennego zdania jest DOMAŃSKI (1974), który odrzuca koncepcje DONKA (1971) oraz KOTLABY i POUZARA (1957), uznając za słuszną propozycję BONDARCEWA i SINGERA (1941) i umieszcza go za tymi autorami w rodzaju *Fomitopsis*, podobny pogląd przyjmują GILBERTSON i RYVARDEN (1986), RYVARDEN (1991) oraz RYVARDEN i GILBERTSON (1993).

W ujęciu systematycznym HAKSWORTH'A i in. (1995) rodzaj *Fomitopsis* należy typu *Basidiomycota*, klasy *Basidiomycetes*, podklasy *Hymenomycetidae*, rzędu *Poriales* i rodziny *Coriolaceae.*

Synonimy

Boletus officinalis Vill., Hist. Plant. Dauph. 3: 1041. 1789, bazonim – *Polyporus officinalis* (Vill.): Fr., Syst. Mycol. 1: 365. 1821 – *Ungulina officinalis* (Vill.: Fr.) Pat., Ess. tax. Hym. 105. 1900; Bourd. & Galz., Hym. Fr. 607. 1928 – *Fomes officinalis* (Vill.: Fr.) Neum., Pol. Visc. 85. 1914, Faull, Roy. Canad. Inst. Trans. 11: 185. 1916, Pil., Atl. Polyp. 355. 1941, Overh., Polyp. Un. St. Alasca Can. 48. 1953, Lowe, St. Univ. Coll. For. Techn. Bull. 80: 83. 1957 – *Fomitopsis officinalis* (Vill.: Fr.) Bond. & Sing., Ann. Mycol. 39: 55. 1941 – *Laricifomes officinalis* (Vill.: Fr.) Kotl. & Pouz., Česka Mykol. 11: 158. 1957, Teix., Mycologia 50(5): 671–675 – *Agaricum officinale* (Vill.: Fr.) Donk (1971).

Fomes albogriscens Peck, Bull. Terrey Bot. Cl. 30: 97. 1903; dalsze synonimy patrz Donk (1974).

Ikonografia: Domański i in. 1967, tablica X (1), tablica XIX (4); Cetto 1980: 1(316); Svrček & Vančura 1987: 294; Michael, Hennig & Kreisel 1988: 157; Grzywacz 1989: 63.

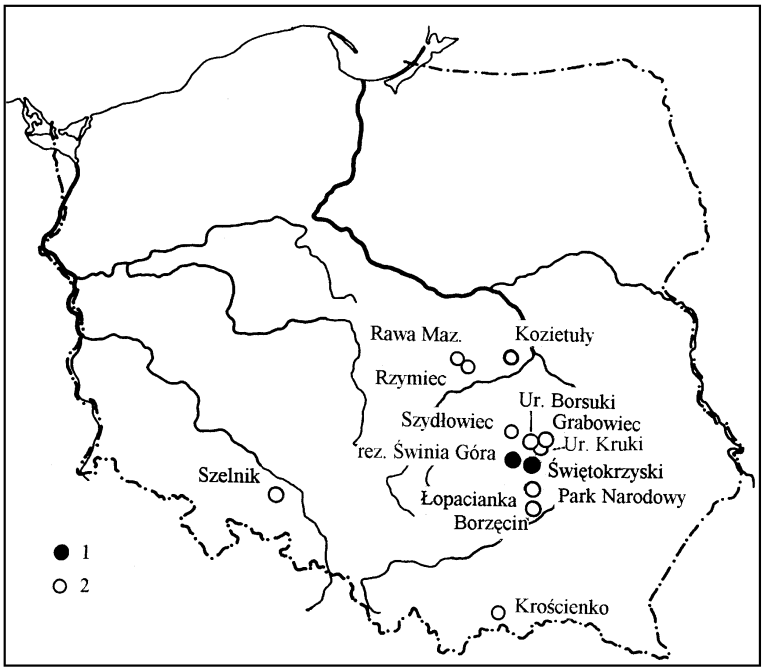
Ekologia i rozmieszczenie geograficzne

Fomitopsis officinalis jest pasożytem drzew iglastych, zwłaszcza z rodzaju *Larix*. Owocniki wykształca na pniach, od części nasadowej aż do konarów. Żywicielami jego poza *Larix* są także (rzadziej) gatunki z rodzaju *Abies, Cedrus, Picea, Pinus, Pseudotsuga* i *Tsuga*. Rozmieszczenie tego grzyba obejmuje obszar Holarktydy, od strefy subtropikalnej aż do strefy borealnej. Znany jest z Azji (Japonia, Rosja: Kamczatka, Syberia, Mongolia i Chiny), Ameryki Płn. (USA, Kanada, Alaska), Afryki (góry Atlas) i Europy (Jülich 1984; Gilbertson & Ryvarden 1986).

W Europie stwierdzony został w Austrii, Francji, Hiszpanii, Litwie, Niemczech, Polsce, Rosji, Słowacji, Szwajcarii, Ukrainie i Włoszech (Ryvarden & Gilbertson 1993). Jego stanowiska w Europie mają wyraźnie charakter górski (Pireneje, Alpy, Karpaty, Góry Świętokrzyskie) i występują w zasięgu *Larix.* Na niektórych obszarach grzyb ten jest bardzo rzadki, np. w Niemczech jest znany zaledwie z 4 stanowisk w Alpach (Krieglsteiner 1991), a w Słowacji występuje tylko na dwóch stanowiskach (Kotlaba 1984).

Stanowiska w Polsce

Dotychczas *Fomitopsis officinalis* został wymieniony łącznie z 13 stanowisk (Ryc. 1). Pierwsze wzmianki na temat występowania *Fomitopsis officinalis* na terenie dzisiejszej Polski podają: Schwenckfeldt (1601, za Błońskim 1899) ze Śląska, z miejscowości Jägerndorf (obecnie Szelnik, gmina Lewin Brzeski) oraz Syreniusz (1613, za Błońskim 1899) stwierdzając tylko ogólnie, że huba ta występuje pospolicie w Polsce, tam gdzie rosną stare modrzewie. Rzączyński (1721) wymienia 4 stanowiska z dawnego województwa sandomierskiego: Borzęcin (obecnie gmina Ożarów), Grabowiec (gm. Rzeczniów), Łopacienko (obecnie Łopacianka (?) gm. Wojciechowice) i Szydłów oraz jedno z ziemi rawskiej – Rzymiec, a poza tym tylko ogólnie – w Karpatach i Bieszczadach. Ładowski (1783, za Błońskim 1899) powołuje się na stanowiska Rzączyńskiego (1721),

Ryc. 1. Stanowiska *Fomitopsis officinalis* (Vill.: Fr.) Bond. & Sing. w Polsce: 1 – istniejące i potwierdzone, 2 – znane z literatury.

Fig. 1. Localities of *Fomitopsis officinalis* (Vill.: Fr.) Bond. & Sing. in Poland: 1 – actual, 2 – known from the literature.

a ponadto wskazuje na występowanie grzyba w Tatrach. SAPALSKI (1862) wymienia gatunek ten z lasów guberni radomskiej, bez podania stanowisk. ZALEWSKI (1886, za BŁOŃSKIM 1899) odszukał go w lasach w Kozietułach koło Goszczyna, na ziemi rawskiej. MIŁOBĘDZKI (1899) opisuje kolejne 3 stanowiska w lasach iłżeckich, w uroczyskach Borsuki i Kruki (obecnie gm. Rzeczniów) oraz na Chełmowej Górze koło Łysogór. Występowanie grzyba w lasach iłżeckich i na Chełmowej Górze potwierdza również CHEŁCHOWSKI (1899 i 1902). W Karpatach, jedyne udokumentowane stanowisko, podaje SKIRGIEŁŁO (1959) z okolic Krościenka. DOMAŃSKI i in. (1967) wymienia stanowisko z rezerwatu Świnia Góra w Puszczy Świętokrzyskiej, które udokumentowane jest dwoma fotografiami owocników wykonanymi przez Orłosia (w lipcu 1957 r., z natury) oraz przez Zielińską (bez daty, ze zbiorów zielnikowych Katedry Fitopatologii SGGW) i z Rawy Mazowieckiej.

Obecnie grzyb ten występuje w Polsce prawdopodobnie tylko na dwóch stanowiskach w Górach Świętokrzyskich, tj. w Świętokrzyskim Parku Narodowym w rezerwacie na Chełmowej Górze oraz w rezerwacie Świnia Góra (nadleśnictwo Bliżyn). Na Chełmowej Górze populacja *Fomitopsis officinalis* związana jest jedynie z pięcioma modrzewiami, na których stwierdzono łącznie 8 owocników (ZAREMBA 1998). W rezerwacie Świnia Góra, autor znalazł 20.09.1998 r. tylko jeden owocnik (Ryc. 2). Obydwa te stanowiska są wyjątkowo silnie zagrożone.

Ryc. 2. *Fomitopsis officinalis* (Vill.: Fr.) Bond. & Sing. – owocnik z rezerwatu Świnia Góra, Góry Świętokrzyskie (fot. autor).

Fig. 2. *Fomitopsis officinalis* (Vill.: Fr.) Bond. & Sing. – basidiocarp from the Świnia Góra Reserve, the Góry Świętokrzyskie Mts (photo author).

ZAGROŻENIA

W Polsce *Fomitopsis officinalis* jest grzybem związanym ze starymi modrzewiami, które niestety zanikają. W Górach Świętokrzyskich grzyb występuje wyłącznie na ogromnych, starych drzewach *Larix decidua* subsp. *polonica*. Pozostałe 11 stanowisk w Polsce, poza Górami Świętokrzyskimi, nie są obecnie potwierdzone. Obserwacje czynione w różnych rezerwatach modrzewiowych, np. przez ZAREMBĘ (1998) czy Piętkę i Grzywacza (informacje ustne) nie potwierdziły występowania tego grzyba. W 1998 r. autor bezowocnie poszukiwał stanowisk huby, m.in. w rezerwacie modrzewia „Ciechostowice" koło Ciechostowic w woj. świętokrzyskim, w pobliżu Szydłowca oraz w lasach Nadleśnictwa Suchedniów. W okolicach Łopacianki koło Iwanisk, skąd podawał ją RZĄCZYŃSKI (1721), obecnie nie ma lasów z udziałem modrzewia. Stanowisk *Fomitopsis officinalis* na Śląsku nie potwierdził już SCHRÖTER (1889, za BŁOŃSKIM 1899). Wyraźne zanikanie grzybów pasożytniczych obserwowano pod koniec XIX w., ponieważ, jak podaje MIŁOBĘDZKI (1899), leśnicy stosując się do odpowiednich rozporządzeń wycinali wszystkie drzewa przy pierwszych oznakach choroby.

Współczesne zagrożenia mają odmienny charakter od dawnych. W minionych wiekach grzyb ten zbierany był do celów leczniczych, m.in. jako środek przeczyszczający, na ból głowy, kaszel i febrę. Obecnie nikt nie zbiera owocników do celów leczniczych, a główne zagrożenia wynikają m.in. z zamierania starych drzew modrzewia i braku naturalnych odnowień tego gatunku w wielu miejscach obecnego jego występowania. Grzyb ten w Polsce znalazł się na czerwonych listach grzybów zagrożonych, w kategorii E – wymierających (WOJEWODA 1991; WOJEWODA & ŁAWRYNOWICZ 1992); należy do grzybów objętych prawną ochroną gatunkową.

Postulaty ochronne

Bierna, prawna ochrona gatunkowa, jakiej podlega *Fomitopsis officinalis,* nie zabezpiecza skutecznie przed możliwością wyginięcia tego grzyba w Polsce. W związku z powyższym proponuje się wzmocnienie ilościowe jego populacji przez podjęcie prób przeszczepienie grzybni na inne modrzewie, np. w rezerwatach modrzewiowych lub w wybranych drzewostanach modrzewiowych, wyłączonych z gospodarki leśnej. Stanowiska takie powinny zostać objęte specjalnym programem monitoringu grzybów zagrożonych. Pniarek lekarski, z uwagi na bardzo niewielką populację i ograniczone rozmieszczenie w Polsce, nie ma praktycznie żadnego znaczenia ekonomicznego w gospodarce leśnej. Restytucja *Fomitopsis officinalis* daje szansę na zachowanie tego grzyba do celów naukowych i dydaktycznych. Ochrona tego gatunku, należącego niewątpliwie w naszym kraju do gatunków specjalnej troski, powinna zostać uwzględniona w sporządzanych planach ochronnych dla rezerwatów przyrody, np. dla rezerwatu Świnia Góra, który jest miejscem występowania tego grzyba i dla którego taki plan wkrótce będzie opracowywany.

Podziękowania. Autor gorąco dziękuje prof. drowi hab. W. Wojewodzie za uwagi merytoryczne, prof. drowi hab. T. Majewskiemu i drowi K. Toborowiczowi za udostępnienie literatury oraz prof. drowi hab. A. Grzywaczowi za przekazane informacje o badaniach na temat występowania *Fomitopsis officinalis* w niektórych rezerwatach, a także mgr inż. K. Zarembie za udostępnienie materiałów z jej pracy magisterskiej.

Literatura

Błoński F. 1899. W sprawie żagwi modrzewiowej w Polsce. – Wszechświat **18**(29): 461–463.

Bondarcew A. S. & Singer R. 1941. Zur Systematik der Polyporaceen. – Ann. Mycol. **39**(1): 43–65.

Cetto B. 1980. Der große Pilzführer. **1.** ss. 669. BLV Verlgsgesellschaft, München – Bern – Wien.

Chełchowski S. 1899. Kolczak północny (*Hydnum septentrionale* Fr.). – Wszechświat **18**(45): 715.

Chełchowski S. 1902. Spostrzeżenia grzyboznawcze. – Pam. Fizjogr. **17**(3): 3–38.

Domański S. 1974. Mała flora grzybów. **1**. *Basidiomycetes* (Podstawczaki), *Aphyllophorales* (Bezblaszkowe), cz. 1. *Bondarzewiaceae* (Bondarcewowate), *Fistulinaceae* (Ozorkowate), *Ganodermataceae* (Lakownicowate), *Polyporaceae* (Żagwiowate). ss. 316. Polska Akademia Nauk, Instytut Botaniki, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa – Kraków.

Domański S., Orłoś H. & Skirgiełło A. 1967. Grzyby (*Mycota*). **3**. Podstawczaki (*Basidiomycetes*), bezblaszkowe (*Aphyllophorales*), żagwiowate II (*Polyporaceae pileatae*), szczecinkowate II (*Mucroporonaceae pileatae*), lakownicowate (*Ganodermataceae*), bondarcewowate (*Bondarzewiaceae*), boletkowate (*Boletopsidaceae*), ozorkowate (*Fistulinaceae*). – W: Flora Polska, rośliny zarodnikowe Polski i ziem ościennych. ss. 398. Polska Akademia Nauk, Instytut Botaniki, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Donk M. A. 1974. Check list of European Polypores. ss. 469. North-Holland Publishing Company, Amsterdam – London.

Fries E. 1821. Systema mycologicum. **1**. ss. 520. Gryphiswaldiae.

Gilbertson R. L. & Ryvarden L. 1986. North American Polypores. **1**. ss. 433. Fungiflora, Oslo.

GRZYWACZ A. 1989. Grzyby chronione. ss. 91. Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa.

HAKSWORTH D. L., KIRK P. M., SUTTON B. C. & PEGLER D. N. 1995. Ainsworth & Bisby's Dictionary of the Fungi. Wyd. 8. ss. ix + 616. International Mycological Institute. University Press, Cambridge.

JÜLICH W. 1984. Die Nichtblätterpilze, Gallertpilze und Bauchpilze. *Aphyllophorales*, *Heterobasidiomycetes, Gasteromycetes*. ss. 626. Kleine Kryptogamenflora. G. Fischer Verl., Jena.

KOTLABA F. 1984. Zemepisné rozšíření a ekologie chorošů (*Polyporaceae* s. l.) v Československu. ss. 194. Československá Akademie Věd, Academia.

KOTLABA F. & POUZAR Z. 1957. Nové nebo málo známé choroše pro Československo. – Česká Mykol. **11**(4): 214–224.

KRIEGLSTEINER G. J. 1991. Verbreitungsatlas der Großpilze Deutschlands (West). **1**. 1: Standerpilz. Teil A. Nichtblatterpilze. ss. 416. Verl. E. Ulmer GmbH & Co., Stuttgart.

MICHAEL E., HENNIG B. & KREISEL H. 1988. Handbuch für Pilzfreunde. **6**. ss. 310. G. Fischer Verl, Jena.

MIŁOBĘDZKI J. 1899. W sprawie huby modrzewiowej (*Polyporus officinalis*, Fries.). – Wszechświat **18**(41): 652–653.

RYVARDEN L. 1991. Genera of Polypores. Nomenclature and taxonomy. – Synopsis Fungorum **5**. ss. 363. Fungiflora, Oslo.

RYVARDEN L. & GILBERTSON R. L. 1986. European Polypores. 1. – Synopsis Fungorum **6**. ss. 387. Fungiflora, Oslo.

RZĄCZYŃSKI G. 1721. Historia naturalis curiosa Regni Poloniae, Magni Ducatus Lituaniae, annexarumq; provinciarum, in tractatus XX divisa. ss. 197. Typis Collegii Soc. Jesu, Sandomiriae.

SAPALSKI J. 1862. Pogląd na historyą naturalną Gubernii Radomskiéj. ss. 110. Druk. E. Kołakowski, Kielce.

SKIRGIEŁŁO A. 1959. Notatki mikologiczne z okolic Krościenka. – Monogr. Bot. **8**: 229–235.

SVRČEK M. & VANČURA B. 1987. Grzyby środkowej Europy. ss. 312. Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa.

WOJEWODA W. 1991. Pierwsza czerwona lista grzybów wielkoowocnikowych (*Macromycetes*) zagrożonych w polskich Karpatach. – Stud. Ośr. Dok. Fizjogr. **18**: 239–261.

WOJEWODA W. & ŁAWRYNOWICZ M. 1992. Czerwona lista grzybów wielkoowocnikowych zagrożonych w Polsce. – W: K. ZARZYCKI, W. WOJEWODA & Z. HEINRICH (red.), Lista roślin zagrożonych w Polsce Wyd. 2, ss. 27–56. Instytut Botaniki im. W. Szafera, Polska Akademia Nauk, Kraków.

ZAREMBA K. 1998. Biologia i możliwości ochronne modrzewika lekarskiego – *Laricifomes officinalis* (Vill.: Fr) Kotl. et Pouz., zagrożonego całkowitym wyginięciem leczniczego grzyba występującego na starych modrzewiach. ss. 65. Mskr. pracy magisterskiej, Instytut Leśnictwa Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, Warszawa.

SUMMARY

In Poland *Fomitopsis officinalis* (Vill.: Fr.) Bond. & Sing. belongs to extremely rare and threatened fungi and its stands are connected with *Larix polonica* area. Recently *F. officinalis* has been found only on two stands in the Świętokrzyskie Mts: in the Świętokrzyski National Park (the Chełmowa Góra Reserve) and the Świnia Góra Reserve. In the Chełmowa Góra Reserve total eight fruit-bodies of *F. officinalis* grows only in five larches. In the Świnia Góra Reserve only one fruit-body of the species has been found.

Przyjęto do druku: 14.12.1999 r.